

УДК 338.48:379.845

Нагернюк Д.В.,
к.е.н., старший викладач кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи
Уманський національний університет садівництва

СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ ЯК ВИД АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Naherniuk D.V.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer of the department
of tourism and hotel and restaurant business
Uman National University of Horticulture

RURAL GREEN TOURISM AS A KIND OF ALTERNATIVE INHABITANTS' EMPLOYMENT

Постановка проблеми. Процеси соціально – економічних трансформацій, що відбуваються в аграрному секторі економіки України, зумовлюють пошук нових нетрадиційних організаційно – правових форм підприємництва, спрямованих на забезпечення економічного зростання. В умовах загального скорочення зайнятості в аграрному секторі доцільною є переорієнтація, диверсифікація видів діяльності тут як за рахунок виробництва певних товарів, так і продукування суспільних благ і послуг. Альтернативні форми зайнятості надають додаткові можливості для повнішого та результативнішого використання трудових ресурсів домогосподарств, підвищення їх доходів. Йдеться про несільськогосподарську зайнятість.

Як свідчить світова практика одним з досить поширених видів несільськогосподарської зайнятості став сільський туризм, який містить цілий комплекс послуг – від здавання житла в оренду, надання повного чи часткового пансіону до розважальних послуг (катання на конях, баня, мисливство, демонстрування етнічних традицій тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку сільського зеленого туризму присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема В.І. Биркович, Т.М. Булах, В.В. Гаворецького, Ю.В. Зінько, М.Й. Рутинського, Х. Каравеллі, М.М. Костриці, Н.Е. Кудли, В.К. Федорченка та інших. Попри існуючий науковий доробок та зважаючи на актуальність питання щодо розвитку сільського зеленого туризму, виникає необхідність у більш глибокому дослідженні даного виду туризму як альтернативного виду зайнятості сільського населення.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є обґрунтування теоретико-методичних положень та розробка практичних пропозицій щодо розвитку сільського зеленого туризму як альтернативного виду зайнятості населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значного поширення сільський зелений туризм в Україні набув протягом останніх років, оскільки українське село має дорогоцінну історико-архітектурну спадщину, культуру, самобутній побут, мальовничі ландшафти; наділене багатими лікувально-рекреаційними ресурсами і завдяки цьому члени особистих селянських господарств мають змогу забезпечити себе роботою. За оцінками фахівців Інституту економіки НАН України, з 6,3 млн приватних житлових будинків у сільській місцевості майже мільйон може бути використано на ринку сільського туризму. На сьогодні ж лише декілька сотень сільських садиб використовуються для потреб туризму.

У світовій практиці сільський зелений туризм розглядається як альтернатива традиційному сільському господарству за розмірами отриманих прибутків. Інвестиція у сільське господарство починає повертатися через півроку – рік, не скоріше. Інвестиція у сільський туризм починає повертатися з початком туристичного сезону, а його тривалість буде залежати від того як ми зможемо організувати туристичний потік. До того ж, розвиток інфраструктури сільського туризму не вимагає таких значних капіталовкладень, як інші види туризму і може здійснюватися за рахунок коштів самих селян без додаткових інвестицій.

В Україні існує три різновиди сучасного сільського зеленого туризму:

- агротуризм – вид сільського зеленого туризму як пізнавального, так і відпочинкового характеру, пов'язаний з використанням майна особистих селянських господарств, або земель сільськогосподарських підприємств, котрі тимчасово не використовуються в аграрній сфері. Цей вид може не мати обмежень в завантаженості на територію і регламентуванні видів розважального відпочинку та передбачає здійснення агротуристичної діяльності під час тимчасового перебування туристів у сільській місцевості;

- відпочинковий (відпочинок на селі) – базою його розвитку є житловий фонд особистих селянських господарств і наявні природні, рекреаційні, історико-архітектурні, культурно-побутові та інші надбання сільської місцевості;

- екотуризм – науково-пізнавальний вид сільського зеленого туризму, характерний для сільських місцевостей і сіл, розташованих у межах територій національних парків, заповідних зон, природних парків, де передбачено відповідні обмеження щодо навантажень на територію та регламентовано види розважального відпочинку. Такий вид туризму спрямований на охорону природного й культурного середовища регіонів, котрі відвідуються туристами, і передбачає, що учасниками цих подорожей є люди з високою екологічною свідомістю.

Останнім часом виокремився новий вид сільського туризму – екоагротуризм, що передбачає відпочинок у селян, які займаються вирощуванням сільської продукції із застосуванням екологічних методів. Цей вид поєднує агротуризм з екологічним сільським господарством [1, с. 296].

Головною фігурою в забезпеченні функціонування зазначених видів туризму, в організації відпочинку на селі виступає сільська родина, яка надає житло, забезпечує харчування і знайомить з особливостями сільської місцевості. Практика показує, що для обслуговування одного туриста на стаціонарному маршруті необхідно мінімально три робочих місця. Цілком імовірно, що розвиток агротуристичного бізнесу і супутніх виробництв призведе до закріплення у сільській місцевості молоді, що сприятиме збереженню сформованої системи розселення і відновленню демографічного потенціалу сільських населених пунктів.

Важливою проблемою розвитку сільського зеленого туризму в Україні є відсутність чітко сформульованої державної політики щодо сільського туризму й системи нормативно-правового забезпечення цього виду туристичної діяльності. Відсутня сприятлива законодавча база для розвитку сільського зеленого туризму, зокрема закон про даний вид туризму. На рівні законів не визначено статус господарів, які приймають на відпочинок туристів та немає термінологічної єдності. В економічній літературі зустрічаються різні назви цього виду туризму (агротуризм, сільський, екологічний, екоагротуризм, зелений та інші), багато авторів ототожнюють різні поняття. Тому вважаємо за доцільне проаналізувати та дати авторське визначення дефініції сільського зеленого туризму.

Варто відмітити, що відповідно до ст. 4 Закону України «Про туризм» сільський туризм розглядається як самостійний вид туризму, розвиток якого віднесено до одного з основних напрямів державної політики в галузі туризму (ст. 6), який не ототожнюється з «зеленим», а «зелений туризм» – є синонімом екологічного туризму [2]. Водночас у інших нормативних актах, а саме: Законі України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р., Законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17.06.2004 р., Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002-2010 роки» від 29.04.2002 р., Указі Президента України «Про основні засади розвитку соціальної сфери села» від 20.12.2000 р., Указі Президента України «Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 р.» від 10.08.1999 р. – вживається термін «сільський зелений туризм».

Згідно із ст. 1 проекту Закону України «Про сільський зелений туризм» [3] сільський зелений туризм представляє собою відпочинковий вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі) та отримання ними послуг сільського зеленого туризму. В даному випадку визначення терміну сільський туризм звужено до відпочинкового, хоча, очевидно, метою такого туризму є не лише відпочинок, але і оздоровлення, пізнання, праця тощо.

Т.М. Булах визначає сільський зелений туризм як вид туризму, що передбачає знайомство з місцевим побутом в агрооселях, вивчення традицій проведення народних свят, фольклорної творчості, організацію подорожі вихідного дня з полюванням, рибальством, турів «народна аптека» зі збиранням лікарських трав, «пасіка» – з качанням меду, «сам собі господар» – з навчанням традиційним народним технологіям виробництва соків, вин, консервування овочів і фруктів, «дари лісів» – консервування ягід і грибів тощо [4, с. 144].

За визначенням В.К. Федорченка та Т.І. Дьорова, сільський зелений туризм представляє собою вид туризму, який дає можливість міським мешканцям активно відпочивати в приватних сільських господарствах, а сільським господарям поліпшити своє фінансове становище [5, с. 95].

В.І. Биркович пропонує наступний зміст цього поняття: сільський зелений туризм – це специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону [6, с. 139]. Незважаючи на різноманітність у підходах, спільним для більшості авторів є посилання на те, що сільський зелений туризм – це насамперед вид відпочинку, який пов'язаний з виїздом у сільську місцевість.

Складність у визначенні дефініції сільського зеленого туризму породжується тією обставиною, що це багатогранна, міжсекторальна діяльність, яка зародилась і є більш поширеною на урбаністичних територіях. У результаті цього визначаємо сільський зелений туризм, з одного боку, як вид активного відпочинку на сільській території з метою ознайомлення з місцевою культурою,

природою та історією краю, а з іншого – певний різновид підсобної господарської діяльності особистих селянських господарств з використанням свого господарства (садиби), а також надання відпочивальникам (туристам), послуг пов'язаних із рекреаційною та туристичною діяльністю, зокрема, харчування, забезпечення місць для проживання тощо.

Враховуючи зазначені особливості розвитку сільського зеленого туризму, необхідно законодавчо закріпити усталені визначення базових положень і термінів (сільський, аграрний, зелений туризм, зайнятість у сфері сільського туризму, агротуристична оселя), чітко розмежувати поняття підприємницької і підсобної діяльності в сфері сільського туризму, забезпечити закріплення певних пільг та преференцій (сплата податків, оплата комунальних послуг, електроенергія тощо) і встановлення ефективних регуляторів, запровадження яких сприятиме активізації його розвитку.

Сільський туризм сприяє скороченню міграції населення з сіл до міст, що надає державі змогу заощадити значні фінансові і матеріальні ресурси. За підрахунками експертів Європейського банку реконструкції та розвитку, облаштування в місті вихідця з сільської місцевості в 20 разів дорожче, ніж створення умов для його життя і роботи в селі. Отже, на сьогодні економічні потреби третини (32,8%) населення України, яку складають сільські мешканці, не можуть бути ефективно задоволені без прийняття окремого закону в сфері сільського туризму.

Міжнародний імідж сільського відпочинку поки що неоднозначний. З одного боку, Україна традиційно сприймається як аграрна країна, одна з європейських житниць зі збереженим сільським укладом життя, багатою культурною спадщиною, із мальовничими краєвидами та гостинними господарями. З іншого боку – не приваблює іноземних туристів відносно низький стандарт житла і його недостатня технічна забезпеченість, а також необлаштованість сіл та доволі обмежений вибір дозвілля й можливостей активного відпочинку [7].

Серед інших проблем, які перешкоджають успішному розвитку сільського туризму, є: політико-економічна нестабільність у державі; наявність тіньової сфери діяльності; неефективне податкове регулювання; відсутність механізму раціонального та екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу для потреб туризму; неналежна освітня та організаційна підготовка сільських господарів; відсутність маркетингової та рекламної стратегії; низький рівень інфраструктури та комунікацій; невисока привабливість іміджу України в очах іноземних туристів.

Перешкодою на шляху розповсюдження ідеї сільського зеленого туризму є відсутність інформаційно-консультаційного забезпечення селян. Досить часто сільський туризм ототожнюють з високоприбутковим бізнесом. Проте туристичні послуги у сфері сільського зеленого туризму не обов'язково належать до підприємницької діяльності. Стаття 1 Закону України «Про особисте селянське господарство» [8] визначає використання майна садиби, зокрема, для надання послуг у сфері сільського зеленого туризму, як діяльність, що не є підприємницькою.

Така діяльність може здійснюватися без створення юридичної особи в рамках особистого селянського господарства індивідуально або з залученням інших членів родини, які спільно проживають. Ці послуги можуть включати також реалізацію надлишків власної сільськогосподарської продукції, що також не потребує реєстрації як підприємців. Якщо необхідно показати туристам певні місцеві пам'ятки або природні принади округи, то ці послуги (туристичний супровід) потребують спеціальної освіти та дозволу. Крім того, власник садиби не має права одночасно приймати більше ніж 10 гостей, та не може включати у простір відведений для туристів більше ніж 7 приміщень. В разі виходу за ці рамки діяльність регулюється загальним законодавством про туризм, та підпадає під оподаткування.

Важливими є питання пропагування та просування в Україні самої ідеї сільського зеленого туризму в цілому. Насамперед повинні бути активізовані місцеві органи влади щодо підтримки сільського зеленого туризму, які мають зрозуміти, що зелений туризм – це додаткові гроші й поліпшення інфраструктури району [9, с. 32]. Відповідно вони повинні забезпечувати: розвиток обслуговуючої інфраструктури, забезпечення дорожно-транспортним зв'язком; сприяння ініціативам щодо позначення велосипедних та пішохідних маршрутів, впорядкування пляжних місць; допомога в організації регіональних ярмарок, виставок; проведення навчальних семінарів, тренінгів; допомога з інформаційним забезпеченням (реклама, друкування брошур про туристичний потенціал регіону та його окремих районів, адреси агротуристичних господарств тощо); сертифікація садиб. Реалізація відповідних заходів дасть змогу отримати необхідні знання з сільського зеленого туризму всім тим, хто вже розпочав цю справу або має бажання та можливості її розпочати.

Висновки з проведеного дослідження. Успішно вирішити наведені проблеми, активізувати туристичну діяльність в сільській місцевості та значно збільшити приплив туристів можливо за наявності партнерських стосунків влади, бізнесу та професійних громадських організацій, діяльність яких пов'язана з розвитком сільського туризму, сільськогосподарських дорадчих служб, а також власників агротуристичних садиб та їх добровільних об'єднань у різних сферах – з метою розроблення і впровадження ефективних регуляторів залучення і використання туристичних ресурсів сільської місцевості та створення конкурентоспроможного національного туристичного продукту.

Розвиток сільського зеленого туризму сприятиме стабілізації економічної ситуації в сільській місцевості, оскільки має всі підстави аби перетворитися на джерело додаткових прибутків для селян, створити нові робочі місця, збільшити надходження від зовнішньоекономічної діяльності, поповнити державний бюджет через сплату податків та надати імпульс для розвитку трудомістких і нетрадиційних сільськогосподарських виробництв або сприяти їх відродженню.

Туризм виступає важливим джерелом робочих місць для сільських громад, особливо для тих, які знаходяться в демо- чи агродепресивних та економічно відсталих районах; вирішує демографічну проблему: молодь залишається на селі завдяки наявності цікавої та перспективної роботи; створює додатковий дохід для членів сільських громад з використанням власних можливостей та ресурсів селянського господарства; підтримує відродження та збереження традиційної культури, мистецтв та ремесел; зберігає екологічний стан та привабливість довкілля через зниження техногенного виробничого впливу на природні ресурси.

Отже, спрямування сільського зеленого туризму позиціонується як стійкий вид туризму, який в змозі сприяти рішенню багатьох комплексних проблем. Розвиток сільського зеленого туризму варто розглядати не як суто комерційну діяльність, а як соціально-економічне явище, яке відроджує село, зберігає його традиційні цінності та сільські громади.

Література

1. Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки: монографія / [О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван, Б.Й. Пасхавер та ін.]; за ред. д-ра екон.наук О.В. Шубравської; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 496 с.
2. Про туризм: закон України [прийнято Верхов. Радою 17 вересня 1995 р. № 324/95-ВР] [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%805>
3. Про сільський зелений туризм [Електронний ресурс] : проект закону України від 20.07.2009. – Режим доступу : http://icp.org.ua/ukr/zakon/akts/2005/08/18/zakon_ukraini_pro_si_206.html
4. Булах Т.М. Сільський туризм як перспективний напрям для соціально-економічного розвитку села / Т.М. Булах // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 11. – С. 143–147.
5. Федорченко В.К. Історія туризму в Україні / В.К. Федорченко, Т.А. Дьорова. – К. : Вища школа, 2002. – 195 с.
6. Биркович В.І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України / В.І. Биркович // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1(6). – С. 138–143.
7. Голобородько Я. Сільський туризм в Україні: міф чи реальність? [Електронний ресурс] / Ярослав Голобородько // Аграрна газета. – 2015. – 5 трав. – Режим доступу : http://www.agrarnagazeta.com.ua/cilskiy_turizm_v_ukraini_mif.html
8. Про особисте селянське господарство: закон України [прийнято Верхов. Радою 15 травня 2003 р. №742-IV] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/742-15>
9. Кудла Н.Е. Роль органів місцевого самоврядування у розвитку агротуристичного руху / Н.Е. Кудла // Економіка АПК. – 2006. – № 2. – С. 30–34.

References

1. Shubravskaya, O.V., Moldavan, L.V., Paskhaver, B.I. et al. (2012), *Innovatsiini transformatsii ahrarnoho sektora ekonomiky* [Innovative transformations of agrarian sector in economy], NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prognosuv, Kyiv, Ukraine, 496 p.
2. *Zakon Ukrainy "Pro turyzm" pryiniaty 17 veres. 1995 roku № 324/95-VR* [Law of Ukraine "On tourism " from September 17 1995, № 324/95-SC], available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%805> (access date March 2, 2016).
3. *Proekt Zakonu Ukrainy "Pro silskiy zeleniy turyzm " vid 20 lupn. 2009 roku* [Draft Law "On Rural Green Tourism " of July 20 2009], available at: http://icp.org.ua/ukr/zakon/akts/2005/08/18/zakon_ukraini_pro_si_206.html (access date March 2, 2016).
4. Bulakh, T.M. (2010), "Rural tourism as a perspective field for social-and-economic development of the village", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 11, pp. 143–147.
5. Fedorchenko, V.K., and Dorova, T.A. (2002), *Istoriia turyzmu v Ukraini* [History of tourism in Ukraine], Vyshcha shkola, Kyiv, Ukraine, 195 p.
6. Byrkovich, V.I. (2008), "Rural green tourism – priority of the development of the tourism field in Ukraine", *Stratehichni priorytety*, no. 1(6), pp. 138–143
7. Holoborodko, Ya. (2015), "Rural tourism in Ukraine: myth or reality?", *Ahrarna hazeta*, available at: http://agrarnagazeta.com.ua/cilskiy_turizm_v_ukraini_mif.html (access date March 2, 2016).
8. *Zakon Ukrainy "Pro osobyste selianske hospodarstvo" : pryiniaty 15 trav. 2003 roku № 742-IV* [Law of Ukraine "On private farming industry" from May 15, 2003, № 742-IV], available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (access date March 2, 2016).
9. Kudla, N.E. (2006), "Role of the authorities of local government in the development of agritourism movement", *Ekonomika APK*, no. 2, pp. 30–34.

Рецензент: д.е.н., професор Уманського національного університету садівництва О.О. Шкільний